

Валерій СТАРКОВ

(Київ, Україна)

УДК: 394.3 (=161.2): 930.1

Традиції та інновації в ігровій культурі населення України. Гра “у скраклі”.

Громадський та родинний побут є динамічною системою, в якій відбувається процес взаємодії старих і нових форм. Традиції в цьому процесі поступово трансформуються, а інновації через компромісні форми перетворюються на традиції. Таким чином відбувається процес передачі культурного надбання від покоління до покоління.

Якщо звернутись до такого явища як ігрова культура, то цей процес можна прослідкувати на прикладі побутування окремих ігор. За приклад можемо взяти поширену колись гру “в скраклі”, яка трансформувалась у сучасну гру “городки” та деякі інші споріднені ігри” (“у пекаря” та ін.).

В “Енеїді” Івана Котляревського (1769–1838), написання основної частини якої відноситься до рубежу XVIII та XIX ст., серед багатьох інших етнографічних реалій, відображених поемою, складений перший своєрідний реєстр народних ігор [21], але, нажаль, серед них не згадані “скраклі”. Перші ж згадки про цю гру в літературі ми знаходимо у творах Григорія Квітки-Основ’яненка та Миколи Гоголя, що відносяться до тридцятих роках XIX ст.

Григорій Квітка-Основ’яненко (1778–1843) згадує про скраклі у повісті “От тобі і скарб” (1836 р.): “Усі чорти покидали роботу та, хто на колодки, а хто на плоти, на хати, скрізь товпляться, що як би то подивитись на таких грішників, що ще зроду їх і не бачили! Таки точнісінько як на ведмедів збіглися дивитися, так і на них. А далі, далі, спасибі людям, як розвередовались, та розібрались добре, та пустили на всі заставки, так і дотовпу нема у пеклі! Та й чортам полегшало: перш, було, чорти і на дривітні колоддя колють, чорти і пічкурами, чорти і за смолою, і за вугіллям; куди не задумай, усе вони,

усе вони, сердешні, відбували, щоб тільки тих грішників по казанам уконтентувати; а віддихнути, а пожартовати меж собою – бо і меж ними є і молоді, і усякої натури – хоч поборотись, або у скраклі, та й до самого женихання ніколи було. І ніч і день, і ніч і день на панцині. Чорт їх зна, як вони не виздыхали від такої надсади” [14, с. 215–216]. У цьому повідомленні – про скраклі – тільки згадка. У Миколи Гоголя (1809–1852) в повісті “Вій”, яка входить до збірки “Миргород” (1835 р.), гра описується ширше: “За час до ужина вся почти дворян собиралась играть в кашу или в крагли – род кеглей, где вместо шаров употребляются длинные палки, и выигравший имел право проезжаться на другом верхом. Эта игра становилась очень интересною для зрителей: часто погонщик, широкий как блин, влезал верхом на свиного пастуха, тщедушного, низенького, всего состоявшего из морщин. В другой раз погонщик подставлял свою спину, и Дорош, вскочивши на нее, всегда говорил: «Экой здоровый бык!»” [1, с. 166]. Як бачимо, окрім назви, є відомості про атрибути та хід гри і про “ігрову” долю переможців та тих, хто програв. Наявність таких відомостей в художній літературі наводить на думку про тривале побутування гри “у скраклі” до цих повідомлень.

Слід зазначити, що рівень розвитку української етнографії на початок XIX ст. не сприяв отриманню повноцінної інформації про явища народної культури. Лише завершувався великий період її розвитку, який тривав з XV до 60-х років XIX ст. і був періодом нагромадження етнографічних матеріалів про українців і становлення української етнографії як науки [15, с. 37]. Саме перша половина XIX ст. була етапом безпосереднього становлення її як наукової дисципліни. Відкриття Харківського (1805 р.) та Київського університетів (1834 р.), плідна праця багатьох вчених (Ізмаїл Срезневський, Михайло Максимович, Микола Костомаров, Костянтин Сементовський, діячі “Руської Трійці” та ін.) в галузі етнографії, регулярний випуск “Губернських відомостей” (з 30-х рр. XIX ст.) з відповідними публікаціями, початок діяльності Російського Географічного Товариства (1845 р.) та Комісії для опису губерній Київського учбового округу (1851 р.), поява перших етнографічних програм (з 1847 р.) значно активізували науково-пошукову діяльність в галузі вивчення народної культури і ігрової, зокрема.

Ці об’єктивні чинники сприяли початку наукової фіксації описів традиційних народних ігор. Що стосується гри, яка нас цікавить, то

Олександр Терещенко (1806–1865) в праці “Быт русского народа” (1848 р.) писав: “Скрагли”, – малороссийская игра. Она имеет некоторое сходство с “пыжем”. Очерчивают круг, называемый городом, и кладут в нем отрубки толстых, но коротких палок; потом бросают жребий, кому бить прежде. Кто выбьет из города за черту, тот ездит на своем противнике, и едет в завоеванный им город с торжеством.

В других местах играют еще иначе. Ставят на очерченном круге деревянные скрагли; играющие отмеривают от круга шагами условленное расстояние, а другие бросают от круга палки, и чья упадет дальше, тому начинать бить. Сбивший скрагли с черты, славится своей ловкостью, и потом он ставит для играющего с ним скрагли, на том месте, где они упали, а отнюдь не на самой черте. Товарищ его должен сбивать; сделавши промах, он лишается права сбивать в другой раз, предоставляя искусству своего соперника. Они продолжают сбивать попеременно, пока не собьют всех, и тем оканчивается забава, которая, кроме ловкости и телесного упражнения, не имеет другого назначения. Мальчики и взрослые весьма любят заниматься скраглями; играют по большей части вдвоем” [23, с. 64–65]. Опис різних варіантів гри О. Терещенком, нажаль не локалізованих, розпочав низку повідомлень про цю гру в науковій літературі, яка тривала другу половину XIX і на початку XX ст.

З цього опису, а також з попередніх літературних відомостей можна зробити висновок, що гра мала усталену драматургію. Після визначення черговості гравців, той, хто починав грати, своєю палицею з певної відстані збивав скраклі супротивника. Перемагав той, хто раніше збивав всі скраклі “ворога” і їздив на ньому “верхи”. Варіативність гри полягала в різній кількості гравців та розміщенні “городів” супротивників а також у розміщенні скраколь в “городі”.

Кілька докладних описів гри у скраклі ми маємо вже в останню третину XIX ст. У “Трудах этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край...” П.П. Чубинського (1839–1884) є запис гри з Поділля (з с. Полонного, Новоградволинського повіту та з Ушицького повіту) (1872 р.): “В скракли играют и мальчики и парубки. Для этой игры употребляются небольшие палочки толщиной в 1 или 1½ верш[ка], а длиною в 4 или 5 верш[ков], палочки эти называются “скракли”. У каждого играющего таких палочек должно быть не менее 4 и не более 5. Кроме скраклей, каждый играющий должен иметь по большой палке в аршин длиною. Чертят два круга на расстоянии не-

скольких сажень один от другого. Очерченные места получают название города. В кругах этих ставят скракли. Для того чтобы решить, кому прежде начинать игру, меряются на палке. Производится это следующим образом: один из участвующих берет палку за конец; за ним берет ту же палку второй играющий, помещая свою руку плотно к руке первого, за ним третий и т.д. Чья рука будет сверху, тот начинает игру. Он идет в круг, в котором находятся его скракли и с черты своего круга бросает палку в скракли своего товарища, причем старается бросить так, чтобы выбить как можно больше скраклей. Таким образом поочередно выбивают скракли друг у друга. Кто первый выбьет все скракли из города, тот выигрывает и проигравший возит его на спине 8 или 10 раз от города к городу” [25, с. 97–98].

Наступний опис знаходимо у С. Ісаєвича, в його “Малорусських народних іграх окрестностей Переяслава” (1887 р.): “Игра в скракли сходна с игрой в кегли. Играющих может быть две, три и больше пар. Разделяясь на две равные партии, устраивают на расстоянии шагов двадцати друга от друга два города от 1½ до 2-х аршин в квадрате, очерчивая палкой место на земле. Тогда каждая партия в черте своего города укладывает на земле скракли, или круглые продолговатые (не свыше ½ аршина) палочки таким образом: одна кладется по фронту города, две другие на край первой, четвертая ставится внутрь стоймя, пятая кладется на концы 2-й и 3-й и поддерживается четвертой.

Играющие, стоя у своего города, по очереди бросают палки в город противника, стараясь выбить оттуда его скракли. Иногда один ловкий и сильный удар выбивает из города все пять скраклей, но это случается очень редко; когда же скракли только разбиты и лежат плашмя, выбивать их трудно и игра затягивается. Случается, что выбитый скраколь ляжет на черте города; тогда его ставят там же на черте стоймя и он, по одиночеству своему, называется “чернец”. Такого чернеца своевать уже не трудно. Верность прицела, твердость руки решают победу. Партия раньше выбившая скракли из противного города считается выигравшей; проигравшие должны везти победителей на собственных спинах три раза от города до города” [13, с. 477–478]. С. Ісаєвич згадує також варіанти гри, які згадують О. Терещенко та П. Чубинський і які наведені нами вище, а також повторює відомості про гру із літературної спадщини Миколи Гоголя [13, с. 478].

У праці відомого етнографа з Харківщини Петра Іванова (1837–1926) “Игры крестьянских детей в Купянском уезде” (1889 р.), у роз-

ділі “Игры с палками” теж є докладний опис цієї гри: “Собирается четное число играющих и разделяются на две равные партии; для чего два избранных мальчика меряются на палке. Чья рука придется сверху, тот отбирает себе половину из числа собравшихся для игры мальчиков, другая половина их составляет партию товарища его. Чертятся на земле два городка, на расстоянии около 20 шагов один от другого, и в этих городках ставят по 4 или по 5 скраблей, деревянных отрубочков, длиною до 5 вершков, толщиною до 1½ вершка. Первый из начинающей, верхней, партии мальчик, став в своем городке, бросает в городок противной партии на стоящие там скрабли свою палку, стараясь выбить побольше скраблей из города. За первым бьет второй из той же партии. Если сделает промах, то бить начинают мальчики противной стороны, бросая палку из своего городка на скрабли первой партии, и продолжают поочередно выбивать скрабли противника, пока кто-нибудь из них не промахнется. Тогда снова продолжают по очереди играть мальчики первой партии, с тою лишь разницею, что первый за промахнувшимся садится на него верхом и, сидя на нем швыряет палку на скрабли. Также поступают с промахнувшимся и во второй партии, а в заключение выигравшая партия, та, которая успела прежде выбить все скрабли из чужого городка, садится верхом на проигравшую и переезжает в городок ее” [10, с. 23].

Досить докладний опис гри представлений у Єгора Покровського (1838–1895) в його “Детских играх, преимущественно русских” (1895 р.), де детально розглянуті регіональні особливості гри, в т.ч. і в Україні. Ми пропонуємо цей опис, який в оригіналі обіймає кілька сторінок, не повністю, зберігаючи основні моменти гри, а також сюжети, що стосуються України. Є. Покровський наводить регіональні назви гри: “Рюхи, чухи, чушки, городки” (середня смуга Росії, Тобольська та Омська губернії), “Городины” (Пермська губернія), “Деревянные бабки” (Вятська губернія), “Поросята, Кегли” (Чернігівська губернія), “Скрабли” (Херсонська губернія), “Клетки” (Кубанська область)”. Він пише: “Относительно названия этой игры рюхами, чухами и чушками бытописатели высказывают ту мысль, что названия эти могли быть даны игре по некоторому сходству деревянных чурок, употребляемых в ней, с поросятами, называемыми в иных местах чушками. Кроме того, в России часто кличут свиней: “чух, чух!” или “рюх, рюх!”, подражая тем хрюканью этих животных. Высказанное предположение тем более вероятно, что в некоторых местностях Черниговской губер-

нии игра эта и до сих пор прямо называется “поросятами”, а во время игры получают специальное название поросят именно деревяшки, употребляемые в этой игре и разваленные известным образом. Городками игра могла быть названа вследствие практикующихся в ней очертаний в виде кругов и четырехугольников, которые и в других играх нередко носят такое же название. Название “клеток” игра могла получить потому, что употребляемые в ней чурки иногда кладут кучами, называемыми в иных местах клетками. Перед игрой дети сначала запасаются деревянными чурками, называемыми иногда в Вятской губернии еще деревянными бабами, напиленными из какого либо прочного дерева, напр. липы, березы и т. п., длиной около четверти аршина, толщиной 1 – 1½–2 вершка. Количество их бывает различно, смотря по местностям, а именно, от 8 до 50 штук. Запасшись чушками, игроки устраивают два города, один в виду другого, на расстоянии 8–15 сажень, или 20–30 шагов, смотря по силам и желанию игроков. Устройство городов начинается с того, что чертой обводят по земле два круга, или четырехугольника”.

Далі Є. Покровський пише про розміщення “городів” (коло чи чотирикутник) та чушек (сраклів) в них, зокрема: “[...]. В Херсонській губернії на два міста беруть стільки дерев'яшек (сраклей), скільки всіх гравців, і потім на кожен місто ставлять по половині на середній черте і в некоторому відстані одна від другої. В Чернігівській губернії іли ставлять на передній черте кожного міста по 6 дерев'яшек (крегли), іли же укладають по 5 дерев'яшек в кожному місті [...]. Для биття по містечкам гравці запасються паликами, – звичайними битками, довжиною аршин. Палики ці в Чернігівській губернії носять назву креглей, в Херсонській – сраклей. В грі палики даються більшою частію тільки б'ючій стороні, притом, смотря по умові, по одній на гравця, по дві (більшою частію), по три і т. д. Іноді грають не артелями, а тільки двоє, – один на один, – тоді кожен бере більшою частію не по одній, а по декільку палок. – В Чернігівській губернії для гри беруть прямо определенне число палок, а іменно 6 на всю б'ючу сторону, т.є. відповідно кількості дерев'яшек, стоящих в кожному місті. [...].

Цель гри та, чтобы возможно скорее выбить все чушки из неприятельского города и именно гораздо прежде, чем противоположная партия успеет сделать то же самое при битье в свою очередь в город начинающей стороны. Поэтому игроки во всяком случае стараются

метать свои палки возможно вернее, а бить как можно сильнее. Следствием такого заботливого отношения к делу иногда бывает то, что ловкий и сильный игрок дает такой могучий удар палкой по чушкам, что они все разом вылетают из города. Партия, из которой последовал такой удачный удар, могла бы сразу считаться победившей, если бы однако противоположной партии не представлялось право отыграться той единственной палкой, которая брошена в неприятельский лагерь. Отыгрывание состоит в том, что вторая партия старается в свою очередь дать такой удар по враждебному ей городу, чтобы все чушки его также разом вылетели из города. – Если это случится, то партии считаются поквитавшимися; если нет, то первая партия признается победившей. Иногда случается так, что первая партия выбивает весь город своих противников двумя, или тремя палками; тогда и вторая партия должна отыграться также только двумя, или тремя палками, иначе будет считаться побежденной. Чаще однако бывает так, что от первого удара чушки только рассыпаются в разные стороны по городу [...]. Таким образом, партии бьют по очереди до тех пор, пока та или другая из них не выбьет наконец всех чушек из города, в который она бросила свои палки. В некоторых местностях считается выигравшей всякая партия, раньше другой выбившая чушки из города; в других этому обстоятельству не придается такого важного значения и, наоборот, противоположной партии, если только она имеет в руках хотя [бы] одну палку, дается возможность отыграться [...]. Безусловный проигрыш считается за той партией, которая еще не успела выбить из своего неприятельского города всех чушек, когда враждебная ей сторона уже покончила с игрой. После игры побежденные обыкновенно возят своих победителей на спинах [...] от города до города условленное число раз. Или же, прежде чем возить победителей на спинах, побежденные устанавливают обычным образом чушки на обоих городах, затем принимают на спины своих победителей и везут их до следующего города. Здесь победители слезают с них и кидают палками в отдаленный город, причем если развалят его, то снова садятся на спины побежденных и едут на них обратно до разваленного города, который между тем побежденные исправляют. Отсюда опять бьют в противоположный город и если развалят его, то опять садятся на проигравших и, таким образом, разъезжают от города до города до тех пор, пока все выигравшие не прометятся в городе, т.е. бросая палки, не попадут в него [...]. После того игра начинается снова, и

притом большей частью начинает партия выигравшая. При розыгрыше обе партии снова бросают жребий, которой начинать” [18, с. 313–317].

Цей неповний, але, навіть, в такому обсязі – досить докладний опис, свідчить, що протягом другої половини ХІХ ст. у грі відбулися мінімальні зміни, головним чином в ускладненні правил гри а також у більшій різноманітності розміщення “городів” і скраколь.

У праці під редакцією Василя Іванова “Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии” (1898 р.) [8], є низка повідомлень з місць про гру “в скраклі”, які надсилали місцеві спостерігачі. Ці відомості – короткі і неповні, але містять багато цікавих деталей, які висвітлюють як регіональні особливості гри, так і еволюційні зміни в ній. Ось ці повідомлення з різних місць Харківщини:

Слобода Шулика. В “скракли”. “Нарежут 10 “рубончиков” и раскладывают на две кучки одна от другой, как можно подальше, становятся каждый около своей кучки и бьют палками по кучкам до тех пор, пока на этом месте не останется ни одного рубончика” [8, с. 59].

Село Никольське. Игра “в скракли”. “Приготовят 10 штук круглых, длиною в 6–8 вершков, деревянных отрубков, называемых “скраклями”, отмеряют расстояние, напр[имер], в 10 саж[ней], на концах которого и ставят эти отрубки рядом или в шахматном порядке по 5 штук. Середина расстояния между поставленными “скраклями” называется “маслом”. Поставив, как следует, “скракли”, играющие берут палки и сначала один бросает свою через все расстояние, а потом, если собьет хоть одного, бросает уже от “масла”, стараясь побольше сбить “скраклей”. Кто больше сбивает их, тот и выигрывает, за что катается верхом на спине своего противника” [8, с. 280–281].

Слобода Біло-Куракіно. Игра у “скракли”. “В эту игру играют двое, хотя можно и по двое, по трое и т.д. Игра состоит в следующем: отмеривают на известном расстоянии один от другого два городка, по середине между этим расстоянием выкапывается ямочка. Для каждого городка полагается пять “скраклей” – небольших отрубков, палочек; для играющего же [–] по две хорошие палки – “битки”. “Скракли” укладываются так: сначала кладется поперек один, затем на него три и, наконец, на эти три кладется пятый (горизонтально) параллельно первому поперечному. Играющий должен начинать сбивать “скракли” в чужом городке от своего городка; если один собьет три раза, тогда как другой – ни разу, или раз-два, то игра начинается снова; причем

второй – плохой игрок, везет на себе верхом первого к другому противоположному городку. Прилегающая своим краем к границе “скракля” называется “попком”. Он втыкается одним концом в землю, и, таким образом, по отношению к площади принимает вертикальное положение; в другой раз он и сбивается в таком же положении. От колодца начинает бить тот, кто собьет с города хоть один «скраколь»” [8, с. 485–486].

Слобода Райгородка. Игра в “скракли”. “Для игры выкапывают на снегу 2 клетки так, чтобы одна от другой были на довольно большом расстоянии. Кладут по 5 деревяшек на каждую, вооружаются палками, становятся около клеток и бьют по деревяшкам – то те, то другие – до тех пор, пока чья-нибудь сторона не собьет в клетке всех деревяшек; тогда сбита партия носит на плечах остальных” [8, с. 540].

Слобода Бахтумовка. “Дети играют в игру, которую называют “скракли”; для этого берут 12 круглых палочек, шесть из них ставят по одной стороне, а шесть с другой. Потом вблизи этих палочек проводят межи, и четыре мальчика меряются на палке и кому достанется верх, тот первый начинает сбивать палочки, – если сразу собьет все шесть, то значит, он сыграл “кон”; если же какая-нибудь палочка упадет не за межу, а до межи, то говорят, что это один “чух”, и сбивает ее уже лежащую” [8, с. 572–573].

Слобода Кригська. “«Скракли», вроде крокета или кеглей, т.е. ставятся отрубки и сбиваются палками, и кто выбьет из черты все отрубки (их 5), тот едет от черты до места, откуда сбивал, верхом по очереди на всех играющих до того места, откуда сбивал отрубки” [8, с. 751].

Гра “у скраклі” була поширена і на Херсонщині, де, як зазначав автор публікації, після детального опису деяких інших ігор “Играют еще у “тисной бабы”, “цюпи-бабы” (слипой бабы), “жмуркы”, “довгой лозы” и «скракли»” [19, с. 407]. Автором цього повідомлення (П.П.), імовірно, був Прокіп Понятенко (1880–?) [6, с. 294].

У записях Михайла Русова (1876–1909) “Игры детей в Полтавщине” (запис 1902 р., опубліковано 2008 р.) [20] знаходимо оригінальний опис гри “скраклі”. Він цікавий тим, що вперше зазначені конкретні фігури (“пушка”, “хата”, “башня” та ін.), які згодом, іноді під іншими назвами, будуть неодмінним атрибутом сучасної гри “у городки”, хоча, слід відзначити, що в описах як Є. Покровського, так і В. Іванова відзначалось, що іноді скраклі складались певним чином в окрему фігуру, яку треба було вибити з “города”.

Ось запис гри М. Русова: “Скракли. Мало розпросторенна на заході губернії гра. Грають неопределене количество людей. На ровном месте делают “городок” четырехугольное пространство. В этом пространстве расставляются десять “скраблей” – деревянных. столбиков в $\frac{1}{4}$ аршина высоты. Грають на расстоянии 15–25 шагов, бросають палку и должны выбить из городка “скракли”. Фигуры очень разнообразные. К концу делаются разнообразнее и причудливее. Дрова – все скракли складываются в поленицу. “Пушка”, “хата”, “башня”, “рядовые” и “кутнэвые (угловые) солдаты”; “змий” – причудливая фигура – все “скракли” лежат в одну линию. Если какая-нибудь “скракли” после удара лежит на черте, то называется “пип”, (“поп”) и ее можно поставить стоймя. Выигрывает та партия, которая раньше выбьет в своем “городке” все фигуры” [20, с. 192].

У “Дитині...” Марка Грушевського (1865–1938) [4] гра “у скракли” описується так (1907 р.): “«Скракли». У цю гру грають величенькі хлопці та парубки. Відведуть два круглі або вулгасті городки один від одного на відстані, щоб палицею можна було докинути. Зроблять собі кілки замашні, поодрізують із товстого кілка стовпчики завбільшки з п’ядь. П’ять штук ставлять в одному городку, п’ять в другому: в коло, у хрест, а окремо складають у купу. Вимірюють, якому городку першому бити стовпці (скракли). Двоє змагаються, беручись по черзі знизу вгору за палицю руками. Хто зверху буде, той починатиме. Так змагаються пара за парою, б’ючи скракли по черзі кілками.

Хто перший виб’є з городка скракли, той б’є ще раз, коли їх порозставляють знову. Ті, що не вибили, зуться “свині в полі” й повинні перевозити на своїх спинах тих, котрі вибили другий городок у перший. Ті, котрі вибили останні, – пани-господарі в городках.

Як скраколь впаде на межу городка, то ставлять його сторч (він зеться піп), і в нього влучають, поки не виб’ють” [5, с. 160].

Нажаль, у дослідженні Ніни Заглади (1896–1938) “Побут селянської дитини” [9] (1929 р.) серед понад двох десятків ігор, опису гри “у скракли” або подібної до неї немає. Ця праця була останньою значною публікацією традиційних дитячих народних ігор. ХХ століття мало ддало в джерельну базу для вивчення народних ігор з причини значного зменшення збору і публікацій матеріалів з традиційної народної культури в Україні. Хоча слід відзначити, що в архівах Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнології НАН України є чимало цікавих матеріалів з ігрової культури, які стосуються ХХ ст., але вони, за дуже

рідкими виключеннями [6], не опубліковані і нині. “Клуб друзів гри” (КДГ) при Московському університеті у 1973–1983 рр. провів п’ять спеціальних експедицій для вивчення ігор в Україні. Було зафіксовано 400 ігор, що побутують в Україні [3, с. 104], але вони, нажаль, також не опубліковані. У збірці народних ігор, яку підготувала Г.В. Довженок (Київ, 1990 р.), гра “у скраклі” [16, с. 82] наведена у варіанті з праці під редакцією Василя Іванова “Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии” [8, с. 280–281] і яка згадана нами вище.

Наведемо також декілька літературних свідчень про гру “у скраклі”, які відносяться до першої половини ХХ ст. і, в деякій мірі, компенсують відсутність наукових публікацій описів гри в цей період.

Відомий український оперний співак Михайло Голинський (1890–1973), уродженець Галичини, соліст оперних театрів Польщі, Києва, Одеси, Харкова, перший співак, який співав Сталіну українською мовою, у своїх “Спогадах”, в розділі “Про Павла Тичину і гру в скраклі” писав: “Тут хочу ще згадати нашу часту гру у будинку ім. Блакитного в городки, або скраклі, в якій грало нас трьох: Тичина, Лебідь і я. Цю гру я привіз з Коломиї, як захоплення ще з гімназійних часів. Ця гра була дуже здорова, бо при ній спортсмен повинен вживати не лише руки, ноги, але і весь організм. Ідеальним місцем для гри в скраклі в Коломиї була величезна площа над Прутом у лузі. Тут від весни і до пізньої осені збиралися гімназисти, учні семінарії і різних шкіл або звичайні мішухи, ділилися “на партії”, заповнювали всю площу над Прутом і галасливо, завзято, а не раз і войовничо, грали аж до самого вечора. [...] Колись в Коломиї я добре грав і добре плавав у Пруті. [...] ...тут треба згадати про гру в Харкові в будинку ім. Блакитного з Тичиною і Лебедем, яких я навчив грати і збудив у них цікавість до городків. Тичина був дуже радий і тішився, як дитина, коли йому вдавалося виграти і мене побити” [2, с. 324–325]. Зазначимо, що М. Голинський перебував у Харкові у другій половині 20-х рр.

Гра в скраклі згадана у творі І. Ільфа (1897–1937) та Є. Петрова (1903–1942) “Дванадцять стільців” (вийшов друком 1927 р.): “«Суд і побут» індиферентно сидів на підвіконні. Позад нього виднівся сад, в якому вовтузились птахи і гравці у скраклі” [12, с. 178].

У Ю. Мушкетика (1929 р.н.) в “Обвалі” (60-ті рр. ХХ ст.) хоча гра і називається “у скраклі”, але вона вже еволюціонувала в модернізовану гру “у городки”: “За крайнім корпусом інституту грали в скраклі якісь дядьки. Здоровенні дядьки, трохи молодші за мене, ці-

ляли важкими, обкованими залізом, палицями в “кулеметне гніздо”, в “літак”, “ковбасу”. Виявляється, то відбувалися республіканські змагання з цього виду спорту. Щоправда, особливого захоплення в мене ті змагання не викликали, кожен дядько однією палицею змітав з блискучого листка жерсті всю фігуру. Так добрий косар змітає з пательні смажену ковбасу. Спортсмени й були схожі на косарів, тільки ті жилавіші, худіші й смаглявіші. Ми колись теж грали в скраклі. Й наша гра була значно цікавіша. Наші фігури не стояли на пательні, попаде якась скракля в ямку, й спробуй її звідти виколупати. Вибивши хоч одну скраклю, ми підходили на половину відстані вперед. А дядьки змітали з тієї самої відстані за один раз всі п'ять цурпалків” [17, с. 299]. Бачимо, що назви фігур стали співзвучними часові. Сама гра стала більш уніфікована. Були вироблені офіційні правила і запроваджені спортивні змагання з “городків”, де дві команди на спеціальних майданчиках вибивали битками заздалегідь визначену послідовність фігур, кількість яких досягла п'ятнадцяти. Виграла команда, яка витратила на вибивання всіх фігур з города меншу кількість кидків биткою. Автор був частим свідком таких спортивних баталій на верхньому майданчику київського стадіону “Динамо” у 60-ті–70-ті роки минулого століття, коли відвідував ігри дублюючого складу київської футбольної команди “Динамо”.

В той же час збереглося кілька ігор, які нагадують традиційну гру “у скраклі”, наприклад “у пекаря”, коли з певної відстані биткою збивався певний предмет, частіше це була пуста консервна банка. В таку гру грав автор у Києві, на Сирці у 60-ті роки минулого століття [22, с. 350–351].

Не оминемо увагою збірку українських народних ігор та розваг “Дзига” (1999 р.), яка, на нашу думку, несе скоріше педагогічну, ніж історико-етнографічну спрямованість, про що в анотації стверджують і самі укладачі. Опис гри “скраклі” у них – збірний і є компіляцією, без посилань на джерела, традиційних варіантів гри із осучасненим варіантом гри “у городки” [7, с. 423–425].

Таким чином, зафіксована етнографами (О. Терещенко, П. Чубинський, С. Ісаєвич, П. Іванов, В. Іванов, Є. Покровський, М. Русов та ін.) та письменниками (Г. Квітка-Основ'яненко, М. Гоголь) протягом всього ХІХ ст. гра “у скраклі” була поширена на більшості етнічної території українців. В цю гру грали як діти, переважно хлопчики, так і дорослі. Про це зайвий раз нагадують слова Євгена Чикаленка в його

листі до Сергія Єфремова віз 30 липня 1916 року: "... в мене нова несподівана халепа – зробилась гила (грижа – *В.С.*)! Шкода, що вже не можна буде, мабуть, в скраклі грати..." [24, с. 172]. Гра мала багато регіональних варіантів, але її суть складало вибивання палицею з певної відстані із заздалегідь обраного обмеженого місця, "гóрода", невеликих дерев'яних паличок, "скраклів", переважно циліндричної форми, за його межі. Кількість гравців не обмежувалась, але звичайно грали дві партії (від одного до кількох гравців в кожній), у яких був свій "гóрод". Скраклі (переважно від п'яти до десяти) розташовувались по різному, головним чином вертикально на передній лінії "гóрода". Перемагала команда, яка швидше вибивала всі скраклі з відповідного "гóрода". Зазвичай ті, хто програв, возили верхи переможців від одного "гóрода" до іншого.

В той же час інновації, які привносилися у гру як з часом, так і з перемінами у суспільстві, змінювали її. За час фіксації, тобто у XIX–XX ст., гра зберегла як архаїчні риси, так і набула нових. До перших можна зарахувати збереження основної дії гри – збивання скраколь з певної відстані; основні атрибути гри – битку та скраклі; катання "верхи" переможців на переможених тощо, а до новацій – збільшення кількості фігур, складених із скраклів; появу нових фігур з новими назвами, співзвучними часові; зміну назв окремих "старих" фігур; уніфікацію розміщення "гóродів" та "геометрії" гри. Це вдало підмічено у творі Ю. Мушкетика. Загалом же, розвиток та побутування кожної гри – це безперервний процес і це доводять тексти відповідних джерел відносно гри "у скраклі".

Джерела та література:

1. Гоголь. Вий / Сборник повестей. – Харьков: Книжный клуб, 2006. – 320 с.
2. Голинський Михайло. Спогади / Вступ. ст. "Героїчний тенор Михайло Голинський" С. Козака. – К.: Молодь, 1993. – 368 с.
3. Григорьев В.М., Григорьева Л.И., Довженок Г.В. Украина // Игры народов СССР / Сост. Былеева Л.В., Григорьев В.М. – М.: ФиС, 1985. – 269 с.
4. [Грушевський Марко] Дитина в звичаях і віруваннях українського народу. Матеріали з полудневої Київщини, Зібрав Мр. Г. / Обробив Др. Зенон Кузеля // Матеріали до українсько-руської етнології. – Т. 8. – 1906. – VIII+VI+220 с.; Т. 9. – 1907. – XXIII+ 144 с.

5. Грушевський Марко. Дитина в звичаях і віруваннях українського народу. – К.: Либідь, 2006. – 256 с.
6. Дей І.О. Словник українських псевдонімів. – К.: Наукова думка, 1969. – 560 с.
7. “Дзига”: Українські дитячі й молодечі народні ігри та розваги / Укладачі В.І. Семеренський, П.Г. Черемський. – Харків: Друк, 1999. – 528 с.
8. Жизнь и творчество крестьян Харьковской губ. Очерки по этнографии края / Под ред. В. Иванова. – Т. I. – Харьков, 1898. – XXXII+ 1012 с.
9. Заглада Ніна. Побут селянської дитини. Матеріали до монографії с. Старосілля // Матеріали до етнології. – Т. 1. – К., 1929. – С. 1–180.
10. Иванов П. Игры крестьянских детей в Купянском уезде. – Харьков, 1889. – 81+II с.
11. Игри та пісні.: Весняно-літня поезія трудового року / Упорядник О.І. Дей. – К.: Видавництво АН УРСР, 1963. – 672 с.
12. Ільф І., Петров Є. Дванадцять стільців // Ільф Ілля, Петров Євген. Дванадцять стільців. Золоте теля. – К.: Дніпро, 1989. – С. 3–292.
13. Исаевич С. Малорусские народные игры окрестностей Переяслава // Киевская старина. – 1887. – № 6–7. – С. 451–486.
14. Квітка-Основ'яненко Г. От тобі і скарб // Квітка-Основ'яненко Григорій. Повісті та оповідання. Драматичні твори. – К.: Наукова думка, 1982. – С. 198–224.
15. Культура і побут населення України: Навч. посібник / В.І. Наулко, Л.Ф. Артюх, В.Ф. Горленко та ін. – К.: Либідь, 1991. – 232 с.
16. Лігала сорока по зеленім гаю: Дитячі та молодіжні українські народні ігри / Упорядник Г.В. Довженок. – К.: Молодь, 1990. – 160 с.
17. Мушкетик Ю.М. Обвал: Повість // Мушкетик Юрій. Твори: В 5т. – Т. 4. – С. 189–352.
18. Покровский Е.А. Детские игры, преимущественно русские (в связи с историей, этнографией, педагогикой и гигиеной). – Изд. 2-е, испр. и доп. – М., 1895. – 368 с.
19. П. П. Некоторые детские игры в Маяках, Херсонской губернии (Материалы к изучению игры) // Киевская Старина. – 1902. – № 6–7. – С. 401–407.
20. Русов М. Игры детей в Полтавщине // Народна культура українців: Життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження у 5 т. / Наук. ред. М. Гримич. – К.: Дуліби, 2008. – С. 190–211.
21. Старков В.А. В які ігри грали герої “Енеїди” Івана Котляревського (до джерел відображення ігрової культури українців) // Наукові записки / Інститут української археографії та джерелознавства НАН України. – Т. 19. Тематичний випуск “Джерела локальної історії: методи

дослідження, проблеми інтерпретації, популяризація”. – в 2-х кн.– Кн. II. – Ч. 2-а. – С. 291–310.

22. Старков Валерій Ігри мого дитинства (дитячі ігри в Києві в середині ХХ ст.) (закінчення) // Валерій Старков. Традиційна ігрова культура населення України. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім М.С. Грушевського НАН України, 2009. – С. 347–351.

23. Терещенко А. Быт русского народа. – Ч. 4. – СПб, 1848. – 334 с.

24. Чикаленко Є., Єфремов С. Листування. 1903–1928 роки / Упоряд. та вс. ст. І. Старовойтенко. – К.: Темпора, 2010. – 384 с.

25. Чубинский П.П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край, снаряженной императорским Русским Географическим Обществом. – Т. 3. – СПб, 1872. – 2+II+VIII+483+2 с.

Валерій Старков (*Київ, Україна*) **Традиції та інновації в ігровій культурі населення України. Гра “у скраклі”**

В статті розглядається співвідношення традицій та інновацій ігрової культури населення України на прикладі гри “у скраклі”. Протягом періоду фіксації (близько двох століть) гра еволюціонувала від традиційної гри “у скраклі” до сучасної гри “у городки”. Поряд з новими реаліями, у грі залишилось багато традиційних рис, які сьогодні співіснують.

Ключові слова: ігрова культура, гра, традиція, інновація, скраклі, городки.

Валерій Старков (*Київ, Україна*) **Традиции и инновации в игровой культуре населения Украины. Игра “в скракли”**

В статье рассматривается соотношений традиции и инноваций игровой культуры населения Украины на примере игры “в скракли”. На протяжении периода фиксации (около двух столетий) игра эволюционировала от традиционной игры “в скракли” до современной игры “в городки”. Вместе с новыми реалиями в игре остались многие традиционные черты, которые сегодня сосуществуют.

Ключевые слова: игровая культура, игра, традиция, инновация, скракли, городки.

Valerii Starkov (*Kyiv, Ukraine*) **The Traditions and the Innovations of the Ukrainian Population’s Play Culture. The Game “Skrakli”**

The correlation between tradition and innovations of the Ukrainian population’s play culture are considered. As an example, is taken the game “skrakli”. This traditional game is turned into modern game “gorodki” for two centuries. The old and modern realities are coexist in this game.

Key words: play culture, play (game), tradition, innovation, skrakli, gorodki